

Dick Pels. *Het democratisch verschil. Jacques de Kadt en de nieuwe elite.* Van Gennepe

Elite en democratie - nog niet zo lang geleden gold het als een vloek, met name in linkse kring, deze beide woorden in één adem te noemen. Dat de tijden echter ook in dit opzicht veranderd zijn, bewijst *Het democratisch verschil* van de socioloog Dick Pels, een studie (zo verduidelijkt de ondertitel) over 'Jacques de Kadt en de nieuwe elite'.

Pels' boek maakt deel uit van de bescheiden - postume - renaissance die deze politieke denker tegenwoordig ten deel valt. Sinds de wereldgeschiedenis het gelijk van zijn rabiante anticommunisme heeft aangetoond, is De Kadt weer in tel. In 1990 verscheen, begeleid door apologetische recensies, Ronald Havenaars dissertatie *De tocht naar het onbekende* over het politieke denken van De Kadt; een jaar later volgde een lijvige selectie uit diens artikelen onder de titel *De deftigheid in het gedrang*.

Op polemische wijze sluit Pels aan bij de nieuwe belangstelling voor de voormalige 'fascistoïde salondictator' - polemisch tegen zijn bewonderende voorgangers, niet tegen De Kadt. 'Brave democraten' zijn het volgens Pels, die in hun geestdrift wat al te vlot aan de 'donkere' kanten van De Kadts politieke denken hebben voorbij gezien. Te gemakkelijk bagatelliseren zij de 'flirt met het fascisme' waarvan De Kadts veel geprezen meesterwerk *Het fascisme en de nieuwe vrijheid* (1939) zou getuigen. Hij zelf doet dat niet, door juist de elite-theorie (volgens Havenaar c.s. De Kadts grootste vergissing) volkomen serieus te nemen.

Pels heeft een interessant boek geschreven, ondanks de soms wat al te abstracte vlucht van zijn gedachten en de voor oningewijde lezers te grote frequentie van politiek-filosofisch jargon. Een 'denkbiografie', noemt hij het zelf, wat wil zeggen dat hij zich niet beperkt tot een historische reconstructie van De Kadts ideeën, maar ook zelf aan het denken slaat, met en tegen zijn onderwerp. Lang niet alles wat De Kadt bezighield komt daarom aan bod (de buitenlandse politiek is zelfs geheel afwezig); alleen wat Pels nog altijd actueel acht wordt besproken.

De nadruk ligt volledig op De Kadts elite-theorie, die zijn hele werk beheerst maar die het meest uitgesproken aanwezig is in *Het fascisme en de nieuwe vrijheid*. Of dit boek inderdaad getuigt van een 'flirt met het fascisme', zoals Pels beweert, valt overigens te betwijfelen. De Kadt meende dat er van het fascisme iets kon worden geleerd en vermeed daarom elke vorm van blinde verkettering, maar dat lijkt me iets anders dan een 'flirt', te meer daar De Kadt er in zijn boek geen twijfel over laat bestaan dat hij zichzelf beschouwde als een 'doodsvijand' van het fascisme. Het enige wat hij erin kon waarderen was het vitale belang van cultuur en elite, dat zijns inziens door het materialistische en egalitaire socialisme van marxistische of sociaal-democratische snit ten onrechte werd verwaarloosd.

Tegen het fascisme pleitte De Kadt voor een strijdbaar 'cultuursocialisme', waarbij de politieke macht zou worden toevertrouwd aan een elite van creatieve en nonconformistische intellectuelen. De democratie, waartoe hij zich in 1939 nog maar net had bekeerd, hoefde daar niet onder te lijden, want de intellectuele elite die hij op het oog had zou in weerwil van haar 'cultuurimperialisme' worden gedreven door zulke mooie dingen als vrijheidszin, scepsis, relativering en gematigdheid.

Pels heeft duidelijk minder fiducia in de nobele inborst van zo'n democratische elite. Maar dat verleidt hem niet tot een anti-elitair standpunt. Hiërarchie en dus elites zijn onontkoombaar en op zichzelf ook geen enkel bezwaar, zo lang de elite maar niet verstart tot een gesloten kaste en zij zichzelf (en de massa) niet voor de gek houdt door de onvermijdelijke ambivalentie tussen eigenbelang en algemeen belang te miskennen. En zolang er voldoende tegenwicht bestaat.

'Democratie is het maken en respecteren van verschillen', schrijft Pels, en dat brengt ongelijkheid met zich mee. Het gaat er alleen om het verschil zo groot en zo algemeen mogelijk te maken, in de politiek evengoed als in de cultuur en in de economie. Van een politisering van de cultuur, zoals De Kadt die voorstond, moet hij dan ook niets hebben. Met Ter Braak pleit hij eerder voor - relatieve - autonomie, waardoor de elite die De Kadt de politieke heerschappij wilde geven ook de kans krijgt zich desgewenst te beperken tot een actieve 'anti-politieke politiek'.

In Ter Braak ziet Pels een voorloper van de huidige 'postmoderne cultuurkritiek', waarmee hij het democratisch elitisme van De Kadt aanvult en verder ontwikkelt in de richting van een ambitieuze verzoening van socialisme en liberalisme, waarop ook De Kadt uit was. Met dat oogmerk sneuvelen bij hem al die elementen, zoals de vaak geclaimde identiteit van volkssoevereiniteit en volksvertegenwoordiging, die de mogelijkheid in zich dragen van een totalitaire democratie. Het 'verschil' dat hij wenst te bevorderen is meer gediend met de instelling van allerlei *pouvoirs intermédiaires* (Montesquieu) die op alle maatschappelijke gebieden een differentiatie en een evenwicht van machten bewerkstelligen.

Pels gaat zeer uitvoerig op de zaken in en maakt daarbij een erudiete rondgang langs tal van andere politieke denkers, om ten slotte ook de politiek van het moment erbij te betrekken. In zijn 'liberaal socialisme' ziet hij namelijk een nieuw ideologisch fundament, waarop Groen Links, D'66 en PvdA (waar men kennelijk in dezelfde richting denkt) zich zouden kunnen verenigen tot een progressieve coalitie, volgens Pels het politieke antwoord op het versnelde 'individualiseringsproces' dat de postmoderne samenleving te zien geeft.

Een nadeel is helaas dat het feest van de verzoening in de details een wel erg paradoxaal karakter aanneemt, gekenmerkt als het is door zulke wonderlijke combinaties als 'gelijke vrijheid', 'utopisch realisme' en 'integratie-plus-differentiatie'. Pels' *best of both worlds* wekt daardoor de indruk toch vooral op papier te bestaan, terwijl de 'rommelige maatschappij' die hem voor ogen staat, zonder duidelijk machtscentrum, een wat al te optimistische wissel op de toekomst lijkt te trekken. Hoe zo'n 'rommelige maatschappij' bijvoorbeeld ooit een oorlog zou moeten voeren, is iets dat Pels (net als alle buitenlandse politiek) wijselijk onbesproken laat.

Met zijn versie van het 'liberaal socialisme' heeft Pels zich al met al een flink eind van De Kadt verwijderd. Niettemin blijft het feit dat De Kadt zijn inspirerend vertrekpunt is geweest, een overtuigend bewijs dat diens reputatie van unieke zonderling in de politiek inmiddels nodig aan revisie toe is.

In een van de boeiendste hoofdstukken van zijn boek laat Pels zien dat die reputatie trouwens ook al in het verleden niet klopte, maar een gevolg was van nationale blikvernaauwing. Met kennis van zaken kijkt Pels over de grenzen en geeft

De Kadt zijn plaats binnen het Europese politieke denken van de twintigste eeuw: als de enige serieuze Nederlandse vertegenwoordiger van het 'revolutionaire revisionisme' (waartoe ook onorthodoxe socialisten als Georges Sorel, Hendrik de Man, Robert Michels, Marcel Déat en - zij het met enige reserve - de Duitse denkers van de 'conservatieve revolutie' behoren) dat zich met veel zin voor ideologisch avontuur heeft gewaagd op 'het magnetisch veld waar links en rechts elkaar ontmoeten, aantrekken, en voor de voeten lopen'.

Misschien dat Pels, mochten Groen Links, D'66 en PvdA onverhoopt toch een andere weg inslaan, nog eens een boek wil schrijven waarin dat fascinerende 'veld' over zijn volle Europese breedte in kaart wordt gebracht.

(de Volkskrant, 16-10-1993)